

össze ennyi lenne az indítás? Hihetőbb: ez annak csak egy kis része. Az élő és holt klasszikusok művei mellett — figyelmeztető ujjként! — ott volt az emberpélda, és Sütő — ahogyan Németh László Kemény Zsigmondot jellemezte — „könyvvel és étellel egyszerre képezte magát”.

A riporter kérdésére — „Mi dolgunk a világon?” — a népsorsot vigyázó bölcsesség adatta szájába a feleletet: „Úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk”. (*Kriterion*, 1973.)

SZAKOLCZAY LAJOS

Déry Tibor: Kedves bópeer...!

Az öregséget sokféleképpen lehet tudomásul venni. Vannak, akik aiszkhüloszi átkokat mondanak arra, „aki tette, hogy így meg kell az embernek öregedni;” (Füst Milán), mások (mint Illyés) a pusztulásnak hadat üzenve, a pusztulást el nem fogadva mutatnak fiatalokat megszegyenítő példát, a szembenézés fegyelmét vállaló öregkori teremtményt. A *Kháron ladikjánt* író Illyés perlekedik a halállal, Déry „kedves bópeer”-e viszont beletörődik, belenyugszik a megváltoztathatatlanba, s megtanul „lecsavart vágyakkal” élni. A kisregény, melynek címében az após jelentésű francia beau-père játékos-fonetikus átírását találjuk, az öregedés tüneteit elemzi, de az életről szól, annak ellenére, hogy a halál közelsége központi helyet kap benne. Az „azt sem tudom, hány éves vagyok” emlékezetkihagyása, a hulló fogak, a csöpögő orr, egyszerűen az öregedés folyamatának szomorú tényei így együtt festik meg „az öregkor általános ábráját”, melyen az író-főhős — az illetlenség kockázatát is vállalva — „vihog, nyerit”, ironizál és önironizál — kifogyhatatlan bőszséggel. Itt minden reagálás szokatlan és váratlan. Mert ugyan kinek jutna eszébe — fia férfierejének első jelentkezései láttán — a halál, a romlandó test, a „lassú korhadás”!

Az öregedő ember körül elnémul a világ, a figyelem a lélek legrejtettebb zugai felé fordul. Nem véletlen, hogy az öreg író ugyanoda jut vissza, ahonnan a fiatal elindult: önmagához. Déry mindeddig — önéletrajzi írásain kívül — nemigen váltott életéről regényben, elbeszélésben. Most, a *Kedves bópeer...!* olvasásakor éppen ez az alkotóból a hősbé transzponált személyesség, szubjektivitás az újszerű. A hős, akinek a nevében az író beszél, fiktív személy, s képzelt a cselekmény is, de úgy, hogy az író és az első személyben beszélő szereplő közötti viszony nagyon is világos. Vagyis: a fikció nem zárja ki az író legbensőbb ügyeinek regénybe építését. Itt a hős bizonyos mértékben maga az író, aki — ellentétben legtöbb regényével — ezúttal nem szorul a vele semmiféleképpen sem azonos hős cselekedeteinek — Sükösd Mihály szavaival szólva — „terjedelmi többletet” jelentő kommentálására. A szintetizáló jellegű cselekménybetétektől eltekintve ebben a kisregényben az analízisen van a hangsúly, a mű cselekményanyaga néhány mondatban összefoglalható.

Ha a kisregényre jellemző kulcsszavakat fontossági sorrendben egymás mellé íránk, az *írónia*, *önírónia*, *szkepszis* szavak mindenképpen az elsők lennének, nem véletlenül, hiszen ezek a fogalmak a kései Déry-művek lényeges sajátosságai. Távolgáttartás ez, mely az igazi humorra képtelen írói egyéniség önszemléletébe is belopakodik. Minden író szuverén joga, hogy a világ hangjait „saját alkata akusztikai jelenségei mögött” hallja meg. S ha a világ jelenségeire való bármilyen reagálásban az intellektus fölényét érezzük, akkor ez így jó (pontosabban: így is jó) és természetes. „Rakéta oly magasra nem visz az úrbe, hogy utolsó lépcsőjébe kapaszkodva az emberi hiúság el ne kísérje, az irigység meg ne előzze.” Ha Déry hősenek ez a lesújtóan szkeptikus véleménye van, nincs mit tennünk — vagy elfogadjuk, vagy

nem. Mindez az esztétikai értéket aligha befolyásolja. Más kérdés, hogy az írói modor néhány megnyilvánulásával egyetértünk-e. Az ember rendeltetésén például a magyar és világirodalom jó néhány klasszikusa töprengett már, s ennek megfelelően sokféle válasz is született. „Hogy mivégre állítatunk a földre: talán, hogy jól érezzük magunkat? Stb. stb. mondja ilyenkor Stendhal, amikor megunja saját gondolatait. De mindez nem érdemelne többet egy homéri kacajnál, ha nem nyüzsgöngye körülöttünk annyi nemes lélek, aki meg akarná vigasztalni a buta tömeget, ha török, ha szakad.” Így elmélkedik Déry hőse, s a jámbor olvasó csak kapkodja a fejét, a „homéri kacajt” vegye-e komolyan, vagy a „ha török, ha szakad” elszántságát. Nem kétséges, hogy az emberi lét végső kérdéseire egyértelműbb feleletet várók rokonszenvesebbnak találják Tamási Áron Ábelének az otthonteremtés igényét mély bölcsességgé szublimáló felismerését.

Déry ironiája akkor brillírozik igazán, amikor ez a hatásos fegyver — például a temetési jelenetben — az emberi kisszerűségek ellen fordul. Az erős vonalakkal megrajzolt figuráknak, pályatársaknak, barátoknak és más ismerősöknek, ezeknek a képmutató, nem a saját életüket élő, konvenciókhoz igazodó embereknek a bemutatása — a módszert illetően — a múlt századi kritikai realistákra emlékeztet. Ám Déry ugyanakkor izzig-vérig XX. századi író, aki — néhány kortársával ellenében — nem tartozik a hidegfejű dezilluzionizálók közé. Humanizmusa segíti abban, hogy az emberben a szánalmas és esendő vonások mellett vagy éppen ellenére érvényesülő nagyságot is megláttassa. (Mert néha az is nagyság, ami látszólag gyávaság.)

A kisregényről ez ideig megjelent kritikák szerzői többnyire kiemelték és újszerűnek nevezték a főhős és annak menyé között kibontakozó kapcsolat ábrázolását. Valóban, itt van egy nem mindennapi élethelyzet, melynek kifejezési lehetőségére Déry igen jó érzékkel figyelt föl. A regénybeli író — bármennyire is furcsán hangzik — menyé *jelenlétébe* szerelmes, s az ily módon kialakult érzelmet újabb sikeres lépésként tarthatja számon abban a küzdelemben, melynek célja a teljes emberi élet megtartása. Ha nem is ennek a szituációnak, de ennek az érzelmi állapotnak a rajzát máshol is megtalálhatjuk. Kamondy László egyik legszebb elbeszélésének hőse, a *Kancsal tündér* öregembere például ugyanezt az érzelmi folyamatot éli át, tudja, hogy „csak annyit akar a lánytól, mint a bódító, erős vadszefgűtől: hozzáhajolni, megszagolni és menni tovább, még gondolatban se nyúlni a virág derekához”. Ne dobálózzunk hát a „világirodalomban egyedül álló”-típusú ítéletekkel, különösen akkor, amikor — horribile dictu — „kis magyar irodalmunkban” is találhatunk párhuzamos jelenséget.

S ha már párhuzamot említünk, vissza kell térnünk a bevezető mondatokban említett összehasonlítási lehetőséghez. Vissza kell térnünk Illyés Gyula és Déry témájukban közös műveikhez, azokhoz az alkotásokhoz, melyek — az alkat és a megközelítés különbözősége ellenére is — egy töről sarjadtak. Az *Éden elvesztésére* „válaszol” jelenet (*Szembenézni*) „invokációjában” írta Déry: „Segíts, Gyula, hogy bár nálad brutálisabban és reménytelenebbül gondolkodván, emberségben el ne maradjak mögöttem!” — Ez a „fohász” a Kháron ladikján és a Kedves bópeer...! lényegbeli különbözőségét is megvilágítja, ugyanakkor egy közös érintkezési pontot is megjelöl. Mindkét író — közvetve vagy közvetlenül — saját sorsát kutatja, ám élményeik, tapasztalataik *közösségi* érvényéhez nem férhet kétség. Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Nagy László új verseskötete, valamint Sütő András esszégyűjteménye mellett Déry Tibor kisregénye az elmúlt év egyik legjelentősebb műve és sikere. (*Szépirodalmi*, 1973.)

OLASZ SÁNDOR